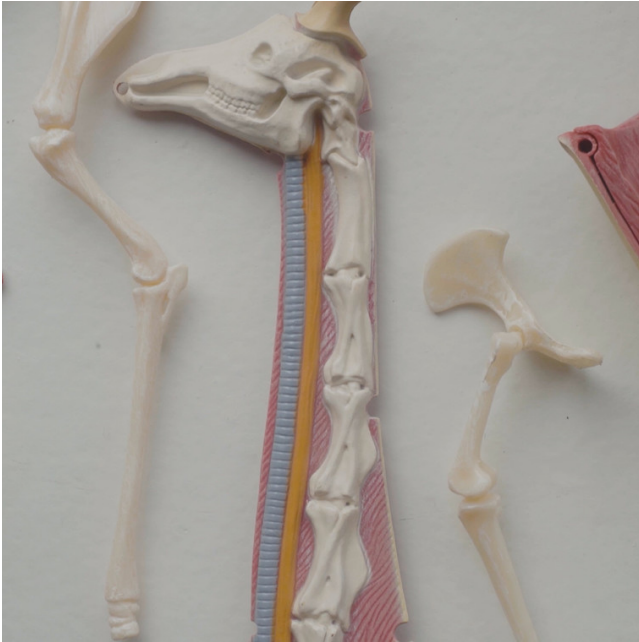

DOKUMENTÁLNAK-E A DOKUMENTUMFILMEK?

SZERZŐ: František eF. Horvát, Producer (Csehország)

> Dokumentum kontra dokumentálás

> Hogyan definiáljuk a dokumentumfilmet

> Megtapasztalni, hogy milyen a mások élete – valaki más szemüvegén keresztül

> Közös munka

> Közös élmény

> Influencerkedés, filmnézés, megosztás

> Nem vagy egyedül

> A való világ

Dokumentum kontra dokumentálás

„A »dokumentálni« ige az információk, események, folyamatok vagy részletek rendszeres és szervezett módon történő rögzítésére, leírására vagy feljegyzésére utal. A dokumentálás különféle módonkon történhet, így például írott szöveg, fénykép, hangfelvétel vagy videó útján, és a célja, hogy a későbbi hivatkozás, közlés, elemzés vagy jogi eljárások érdekében megőrizze az információkat. A dokumentálás esetében olyan feljegyzés készül, amelyet valaminek a közvetítésére, magyarázatára vagy bizonyítására lehet használni. Több területen, , így például az üzleti életben, a kutatás, az oktatás és a technika területén is általánosan elterjedt a használata.”

(Chat GPT 3.5, 2024. január 7.)

Megkértem a mesterséges intelligenciát, hogy ennek a fejezetnek a bevezetőjéhez határozza meg a „to document” ige szótári jelentését. A főnév és az ige közötti kapcsolat nyilvánvaló – de tényleg ugyanazt jelentik? Minél régebb óta dolgozom az audiovizuális média területén, annál inkább úgy érzem, hogy a kérdéses szó és annak konnotációi végtelen ciklusba zárnak minket. Valóban „bizonyítéknak” vagy „feljegyzésnek” tekinthetőek a dokumentumfilmek?

A filmművészet hajnalán volt néhány dokumentumfilm, amelyik megörökítette az idő egy-egy rövid pillanatát; manapság ezeket „filmhíradónak” neveznénk. 1922-ben a dokumentumfilm műfajában úttörő szerepet játszó Robert Flahertynek a *Nanuk, az eszkimó* című filmje is hasonló címkét kapott. E filmben Flaherty több jelenetet is bemutatott az Északi-sarkkörön túl élő eszkimók életéből, ám a filmnek emellett koherens narratív struktúrát is adott, a nézők számára pedig lehetővé tette, hogy betekinthessenek egy inuit család életébe. Végül azonban kiderült, hogy Flaherty csak olyanokat választott a törzsből, akik a leginkább megfeleltek a már meglévő sztereotípiáknak, néhányuk nevét pedig megváltoztatta, hogy a nyugati közönség könnyebben meg tudja jegyezni őket. Noha ez a film semmit sem „jegyzett fel” hüen, és semmiről „sem adott megbízhatóan számot”, továbbra is a „dokumentumfilm” megnevezést használjuk rá.

Hogyan definiáljuk a dokumentumfilmet

Akkor tehát mi lenne a „dokumentumfilm” helyes definíciója? Olyan film, amely valós események tanújaként szolgál? Ebben az esetben a *Titanic* (1997) is ebbe a kategóriába tartozna, mégsem szoktuk idesorolni. Esetleg a dokumentumfilmek olyan filmek, amelyek valódi emberek történetét mesélik el? Nos, *A korona* (2016–2023) is ezt teszi.

„A pillanat kreatív kezelése” – így írta le a dokumentumfilmeket a skót rendező, John Grierson. Definíciója minden bizonnyal a legközelebbi meghatározása annak, hogy mit értünk a dokumentumfilm címszó alatt. Ha ilyen filmet nézünk, általában tudatában vagyunk, hogy valós eseményeket látunk, és valódi emberek történeteit nézzük – mindezt azonban az adott filmes lencséjén keresztül tesszük és úgy, hogy a szereplőktisztában vannak azzal, hogy filmezik őket. *A Bevezetés a dokumentumfilmbe* című legendás könyvében Bill Nichols a dokumentumfilmeket leíró legáltalánosabb meghatározásokat bővíti, illetve egészíti ki azzá a tétellel, miszerint „a dokumentumfilmek valós helyzetekről vagy eseményekről beszélnek, és tiszteletben tartják a már ismert tényeket; nem vezetnek be új, ellenőrizhetetlen tényeket. A dokumentumfilmek közvetlenül a történelmi világról, nem pedig az allegóriák világáról szólnak.” Érvélese szerint „a dokumentumfilmek valódi emberekről szólnak, akik nem színészkednek, és nem játszanak szerepeket.” Nichols ehhez még azt is hozzáteszi, hogy „a dokumentumfilm egy olyan történetet mesél el, amely hihető leképezése annak, hogy mi történt, nem pedig annak elképzelt interpretációja, hogy mi történhetett volna.”

Megtapasztalni, hogy milyen a mások élete – valaki más szemüvegén keresztül

Nos, akkor mivégre készítünk és nézzünk a dokumentumfilmeket? És miért olvasol te most erről? Miért vannak olyan projektek és kezdeményezések, mint amilyen például a KineDok is? Valószínűleg azért, mert a dokumentumfilmek valami olyat nyújtanak, amit már a játékfilmekből is

jól ismerhetünk: egy másik világba repítenek minket, és bepillantást engednek mások életébe – a segítségükkel elutazhatunk egy másik, gyakran kényelmetlen és bonyolult, az egyszerű, világos válaszokat nélkülöző valóságba.

Elmerülünk egy idegen ember életében, de közben tisztában vagyunk vele, hogy a filmben vannak rövid fikciós pillanatok, önkényesen kiválasztott nézőpontok, sajátosan megkomponált beállítások, a vágás során stilizált részek és az utómunka során megváltoztatott hangok. Mégis, a történet elbeszélése közben arról is szilárdan meg vagyunk győződve, hogy a dokumentumfilm a valóság kiválasztott szeletét annak a lehető legnyersebb formájában, a fenti beavatkozások lehető legminimálisabb alkalmazása mellett ábrázolja. Minden dokumentumfilm által kivételes alkalmunk nyílik arra, hogy a világot a készítő, a stábtagnak és a művészek szemével érzékeljük, ők pedig a saját egyedi stílusukat, személyiségüket, érdeklődési területeiket, sőt még a társadalmi körülményeiket és a politikai nézeteiket is a filmre vagy a tévéképernyőre viszik.

Közös munka

A filmgyártásról szóló óráimat mindig azzal kezdem, hogy elmondom: „a filmkészítés közös munka”. Mindannyian tudjuk, hogy mennyire sok stábtagnak dolgozik egy-egy filmen, és hogy még a kicsinek és egyszerűnek tűnő projektekben is mennyi ember vesz részt.

Csak hogy ez a közösségi vonás a filmnek még a gyártás lezárulása után, a terjesztés során is fontos része marad. Hiszen közösségi eseménynek tekinthető minden olyan nyilvános vetítés is, ahol együtt lehet elmélkedni, reflektálni, inspirálódni, legfőbbképpen pedig vitatkozni. Akár egy moziban, akár egy kávézóban, egy gallériában vagy egy hajón jövünk össze, a vetítés előtti, alatti és utáni idő különleges alkalom arra, hogy gondolatainkat másokkal megoszthassuk.

Közös élmény

A KineDok közösségi hálózat – összeköti a film készítőit azokkal, akiknek a filmjeiket készítik, vagyis a nézőkkel és a rajongókkal. Az interneten a véleményed kommentekkel vagy szívemojikkal fejeznéd ki, a KineDok viszont lebontja az anonimitás korlátait, és lehetőséget teremt a dokumentumfilmek által inspirált személyes és nyílt vitára.

A következő oldalak célja, hogy részletesebben is bemutassák, miként válhat a KineDok a közösségformálás eszközévé. Kollégáink írásaikban áttekintik a közösségépítéssel kapcsolatos kérdéseket, a vetítések technikai vonatkozásait, illetve azt, hogy hogyan érdemes kialakítanod a saját műsorodat, hogyan működj együtt a közönségeddel, és hogyan kezeld azokat a politikai és etikai kérdéseket, amelyek a dokumentumfilmek szerves részét képezik. Az itt megfogalmazott tanácsok átlapozása után már csak rajtad áll, hogy te is ennek a különleges hálózatnak az *influenzáerévé* válsz-e.

Influencerkedés, filmnézés, megosztás

A KineDokba szabadon becsatlakozhatnak azok a cselekedni kész egyének, akik keresik az alkalmat arra, hogy az inspiráló beszélgetéseken vehessen részt, és ezáltal más nézőpontokkal is találkozassanak, illetve újszerű szemszögből nézhessenek a világra. Vajon van-e jobb eszköz erre annál, mint amikor úgy tapasztalhatjuk meg valaki másnak az életét, hogy az ő szemüvegén keresztül nézünk a világra?

A KineDok filmjeit számtalanféle helyen bemutatták – az említett hajón kívül például már idősothonokban, sőt börtönökben is szerveztek vetítéseket. Ám a közönséget sosem a helyszín érdekelte igazán. Minden szervező egyöntetűen vallja: a lényeg mindig az volt, hogy a résztvevők összejöhessenek, és közös élményben legyen részük.

A vetítések azonban a fentieknél szokványosabb helyszíneken – például kávézókban, galériákban vagy könyvtárakban – is megtalálták a maguk közönségét. Az éves filmkatalógus a nézők számára vonzó alternatívát nyújt a hagyományos mozik gyakran sablonos programjával szemben.

A helyszínek vezetőinek – a KineDok „influenzsereinek” – a tapasztalatai azt mutatják, hogy az emberek az esztelen és szükségtelenül agresszív online viták helyett végre valami másra vágyanak, és értelmes, nyílt beszélgetéseket szeretnének folytatni.

Nem vagy egyedül

Producerként az ajtómat nyitva áll bárki előtt, aki filmkészítőként tekint magára – függetlenül attól, hogy rendelkezik-e ilyen irányú felsőfokú végzettséggel, illetve hogy kiterjedt, kevés vagy egyáltalán semmilyen tapasztalata sincs a területen. Számomra csakis az a fontos, hogy milyen témával szeretne foglalkozni.

A KineDok ugyanezeket az elveket követi. Mindegy, hogy egy középiskolás vagy egy nyugdíjas klub tagja vagy-e – a lényeg, hogy történeteket akarsz mesélni, illetve hogy fejlődni, pallérozódni szeretnél.

Akár az a célod, hogy vitát gerjessz, akár az, hogy új közönséget vonzz a dokumentumfilmvetítésekre, akár az, hogy értelmes beszélgetésekben vegyél részt, akár egyszerűen csak az, „hogy jó filmeket nézzél”, a KineDok közössége vár a tagjai közé.

Nem leszel egyedül – a vetítéseken gyakran részt vesznek az alkotók vagy más meghívott vendégek és moderátorok. Ráadásul ez a részletes útmutató is mindig a segítségédre lesz. Valószínűleg nem tudunk tökéletesen átfogó képet nyújtani neked, mert azt nem is lehet másképp megtanulni, csakis a személyes tapasztalat révén. És nincs ez másképp a dokumentumfilmekkel sem.

A való világ

Fejtegetéseim végén újra a mesterséges intelligenciához fordultam, és megkérdem:

Ha a dokumentumfilmet valami más, találóbb névvel kéne illetned, akkor mi lenne az?

A válasz így hangzott:

Ha a „dokumentumfilm” kifejezés helyett valami olyan találóbb műszót kellene használnom, hogy az a műfaj lényegét is visszaadja, akkor a „valóságos film” vagy a „való világról szóló film” terminust választanám.”

Örülök, hogy a KineDok *valóságos filmeket* kínál a való világ számára.

Annak pedig még jobban fogok örülni, ha ezt a kiadványt végiglapozva te is úgy döntesz, hogy csatlakozol hozzánk.

CSATLAKOZZ

SZERZŐ: František eF. Horvát, Producer, Csehország

GRIERSON, Herbert John Clifford, 1946. Grierson on Documentary. London: Collins. ISBN 978-0571113675.

NICHOLS, Bill, 2022. Introduction to Documentary. Második kiadás. Bloomington, Indiana: Indiana University Press. ISBN 978-0253222602. OpenAI. *ChatGPT-3.5* [Mesterséges intelligencián alapuló program]. OpenAI, 2023 [2024. jan. 7.], <https://openai.com/blog/chatgpt>.

Základy dokumentárního filmu, 2012. Člověk v tísni. ISBN 978-80-87456-24-8.

FOTÓK:

GLISNÍKOVÁ Lenka; PISKAČOVÁ Radka and Barbora TRNKOVÁ

I Miss You, Marius (film still)